

XIV

В три неділі пізніше появилася румунка з Орядином в театрі в ложі. Побачивши десь поміж видцями Оксану і Наталку, вона нахилилася до Орядина і прошептала:

— Отже, вона тут; таки послухала і прийшла. Знаєте, вона властиво дуже гарна і могла би мужчинам дуже подобатися.

По його лиці пробігла полумінь.

— Ну так, — відповів змішаний, мов приловлений на забороненім учинку.

— Ви знаєте, про кого я говорю? — спитала вона.

— Про Верковичівну.

— То ви слідили за нею? — скликнула майже вголос.

— Але ж ми, очевидно, в одній і тій самій хвилині замітили її... по волоссю! — відповів з притиском і холодно. — Прецінь її волосся мусить впасти в очі!

Їй причулося, що в його голосі при останніх словах крилася злоба, і то успокоїло її.

— Але вона не віддасться, Васілі!

— Ні, — відповів сухо.

— А знаєте, чому?

— Чому?

— По-перше, тому, що поводитьсь, так гордо, мовби походила прямисінько з князівського роду, а по-друге, вона зовсім убога, а до того ще якась компаньйонка.

— О, то не завадило б їй, що вона компаньйонка, — замітив він.

— Не завадило би, коли б не була, як кажу, така горда; впрочім, ні, подумайте лиш, компаньйонка!

— Але ж вона тепер не компаньйонка, вона й не є нею з заводу, і давно не була нею. Її не можна навіть трактувати як таку, і я переконаний, що у покійної Марко вона не була простою, буденною товаришкою.

— То тепер вона гувернантка і учить чужі діти за гроші...

— Бо не хоче сидіти на ласці у своїх кривних.

— Гадаєте? Ха-ха! Бо бавиться в горду. Я її вже пізнала.

— Справді?

— Справді, і тому не віддасться. Представте собі: у нас пробував недовгий час брат мого мужа, молодий, живий, прегарний мужчина. Раз нудилися ми страшенно і він спитав, чи в мене нема під рукою яких знайомих дам, з котрими можна би забавитися для розривки. Я оповіла йому про неї, а він і наперся іти до неї. І що ви думаєте? Ви думаєте, що вона була мені за те вдячна, що я дала їй можливість познайомитися з нежонатим і маючим чоловіком? Борони боже! В першій хвилині мов налякалася нас; а відтак вдивилася в його своїми великими миготячими очима, немов хотіла зглибити всі думки його, а опісля закуталася в таку гордовитість, що від неї аж морозом віяло. Бачите, так мовби чинила нам ласку, що приняла нас, а не ми їй, що відвідали її в її келії. Я лютилася тоді так, що тиждень не могла дивитися на неї; він сміявся. «Ще вона тому була така, що і ти була зі мною, — говорив він, — але ми знаємо, що тихі води береги рвуть. Коли зложу їй візит сам, зм'якне зараз». Щось в два дні по тім убрався якнайстаранніше, вистояв свою годину перед дзеркалом і пішов знов до неї, ніби по якусь книжку. Казав, що була така сама. Відтак відніс книжку, а вона не просила його навіть сісти! Тоді лютився так, що я не бачила його ще такого, а я сміялася так, що страх! «Що собі та компаньйонка думає властиво? — вигукнув він. — Що, може, по неї прийде хтось? Що з нею ожениться хтось? З такою, що жила досі з примх великих дам?» Він забув, що вона не була вже й компаньйонкою, а хіба лише швачкою! Ви знаєте, Васілі, —

додала шепотом, — що вона шиє від якогось часу також за гроші? Я перехопила недавно її стару протеже, як несла спідницю для якоїсь міщанки. Мені впала барвна матерія в очі, і я кажу: «О, це гарне, чиє це?» А вона каже: «Одної міщанки», — «Хто шив?» — питаю. А вона — ляп! що панна. «Як? — кажу і чинюся, ніби дурна. — Вона уміє кравецтво?» — «Вона не шиє паням, — каже, — бо не має стільки часу, а міщанські спідниці і кафтаніки — то так лиш летять з її рук. От, — каже, — все добре, як і звідси капне щось. Бідна сирота бореться з життям, як може, та й тому і бог її не опускає!» Отже, вона аж така убога, Васіллі! А хто би того всього не знав, думав би, що вона бог знає хто. Вона глядить вперед себе так, як ті справдешні аристократи; не знаю, у кого вивчилася вона так того. Ви знаєте, Васіллі, як високо аристократи носять голови? Носять їх високо, а дивляться вниз. Не обертають голови то в одну, то в другу сторону, ні, вони лиш очима водять. Того вивчилася вона, мабуть, уже змалку, бо чинить це зовсім невимушене. Коли підведе свої очі вгору, то я лякаюся її чогось. В неї такі дивні очі, Васіллі! Такі великі, мов нерухомі, і миготять, аж лячно! Брат мого мужа казав, що вона пригадує якусь рейнську русалку, чи щось таке. Що то за мара, Васіллі?

Він оповів їй легенду про Лорелляй.

— Ах, то вона, певно, думає, що й вона така гарна! — зашепотіла вона злобно. — Певно, тому така зарозуміла. В неї лиш уста дуже гарні, виразно зарисовані, з глибокими кутиками, а впрочім що ж на ній? Те все не допоможе їй. Но заступить їй маєтку. Не правда, Орядин?

— О, певно, — відповів він і зігнувся саме в тій хвилині по її вахляр, котрий держав в руці і впустив на землю.

— Через то й не вийде вона замож. Подумайте собі, яка би там у неї була виправа (придане). Не так?

— Так.

— А ви як думали, Орядин? — шептала завзято далі. — Що чому не вийде вона замож?

— Я думав щось інше!

— Що?

— В неї забагато крові будучності в жилах.

— Що? Що?

— Вона замодна.

— Модна? Ха-ха-ха! — розсміялася румунка. — Як же вона модна, коли в неї не побачиш і модні фризурі? Яка ж тоді я, Орядин, я, що в мене бачиш завсігди лиш саме те, що наймодніше, що даю свої сукні шити до першої моднярки в Яссах?

Він глянув на неї, і по його лиці промайнуло щось, мов жаль. Опісля взяв її руку, стиснув її і сказав ніжним, тихим голосом:

— Sie sind eine Rose ohne Dornen! (Ви є троянда без колючок!)

Вона усміхнулася вдячно і присунулася ближче до нього.

— Не йдіть до неї ніколи, Васіллі, — благала пещеним голосом, — Я її не люблю...

— Або ж я до неї ходжу?

— Ні, однак я вас у неї пізнала.

— Ну так! Це було щось інше... Мені прийшло щось на думку... я хотів щось довідатися.

— Що? Що? — домагалася вона цікаво.

— Чи це правда, що син її помершої пані жениться з нею... Я так чув.

— І що ж?

— О, нічо. Мабуть, в тім нема правди ані крихітки. Мене не обходить вона нічого; а ви думали (він усміхнувся насилу і поглянув за кимсь в противну сторону зали), що я хочу з нею женитися?

— Я не думала так, — відповіла вона, — лише думала, що ви любите її!

— Що за вигад! — кликнув півголосом, ще завсігди сміючись. — А впрочім, хоч би і так, то — як вона раз сама казала — любити і женитися — це щось зовсім, зовсім інше...

Вона хотіла щось скоро відповісти, однак він схилився бистро до неї, стиснув кріпко її руку і, вп'яливши свій, в тій хвилі майже гарячий, погляд в її очі, шепнув з притиском:

— Не правда ж?

Вона змішалася, усміхнулася і замовкла.

Більше як півроку минуло з того часу. Орядин не був більше у Наталки. Бував часто у румунки, але з нею не стрічався і там. Вона не заходила до молоді жінки, хоч знала майже, коли відвідував її. Стара Домна, що обслуговувала і румунку, оповідала все, коли бачила там кого чужого, хоч та не питала її ніколи ані одним словом.

— Вже що вона з тими паничами за верески виправляє, що аж страх! — оповідала раз, коли вернула звіти майже люта, бо мусила бігати кілька разів на годину у місто. — Я вже постарілася, а чогось такого не виділа. Грає в карти, в якісь «фанти», а курить, а п'є чорну каву, що аж гидко. Мабуть, і від неї стала чорна, мов нечистий. А вже з тим що заводить, то нехай і не кажу!

— З ким? — спитала дівчина стиха, і в її грудях забилося серце скоріше.

— Та з тим, що подібний до неї, мов рідний брат, і що на скрипці грає! Він за ніч не має її. Регочуться обоє, борються, мов хлопці на толоці, з того не вийде певно нічого добре...

Наталка відгадала все і не питала більше. Раз просила навіть стару не згадувати їй, що в її комірниці діється.

Одного ранку, вже потім, влетіла румунка до неї заплакана, розгнівана і вивіла (відмовилася) мешкання.

— Чому? — спитала Наталка зчудована.

— Та якого лиха сидіти мені тут довше! — відповіла і, заплативши належні гроші, котрими орудував батько Оксани, вилетіла, мов фурия, тріснувши дверима за собою. За кілька днів прийшла до неї попрощатися. Між іншим сказала:

— Орядину скажіть, що найжениться, з ким хоче, мене то нічо не обходить. Він нічого не заслужив доброго.

— Скажіть йому то самі, пані, — відповіла Наталка.

— О, він тепер до мене не прийде! — сказала і усміхнулася гірко. — Ви не знаєте, який він. Нині запалиться. обіцяє світ, а завтра вже холодний, мов лід, і мудрий, як той Соломон. О, я його ненавиджу! Скажіть йому оце, він до вас прийде.

— Нехай не приходить, — сказала дівчина гордо.

— Еге, ви все такі чудні! — загомоніла. — Я знаю, що він таки прийде колись до вас. Зацікавиться знов чим-небудь і зайде; тоді скажіть!

Наталка не обізвалася. Він не зацікавиться більше нею, бо вона осталася та сама, впрочім, що обходили її зносини сих людей? Для цієї жінки не мала вона ані крихти поважання, а його не могла вона цілком ганити.

— Знаєте, що я завважала? — говорила румунка таємничо. — Я замітила, що він вас боїться. Перед вами хоче якимсь іншим бути. Це якраз добре. Раз, ще давно, сказав, що ви «модні», а раз, що побідить вашу гордість і що це буде найкраща хвилина в його житті! А раз був у мене і дивився за чимсь у вікно. Саме тоді вертали ви з проходу і переходили городець перед верандою, а ваша Діана вітала вас веселими скоками. Ви зігнулись до неї і поплескали її по голові.

«Чи панна Верковичівна не приходить ніколи до вас тепер?» — спитав, не зводячи з вас погляду.

«Ні», — відповіла я.

«Розуміється, — відповів глумливо, — вона скорше загине, ніж піде проти свого переконання. Вона все ще така сама, — По його устах пробіг дивний усміх, і він додав по

хвилині: — Колись переконається, що її погляди не відповідають життю і що такою, якою власне є, не вдержиться в нинішніх часах».

— Опісля випитувався, хто до вас найбільше заходить, чи у вас широка кореспонденція, і з ким ви найбільше сходитеся. О, він супроти вас дивно, дивно настроєний, і мені все здається, що ви могли би йому не одно сказати.

Відтак, каже румунка, їй видиться, що він оженився дуже багато, бо раз сказав їй, що та, що схоче його ім'я носити, мусить мати тридцять тисяч; він крутиться коло якоїсь багачки, польки, але рівночасно обсміває її: він не вірна натура, не вірна, мов та собака, вона його ненавидить! І обнявши дівчину, притиснула її до себе, мовби проживала з нею цілий час в найбільшій приязні, і пішла. Наталка билася довго з думками, розбираючи ті її слова, а замітка, що він настроєний супроти неї дивно, зворушила її чимало.

Ні, ні, говорив якийсь голос в ній, він її не любив уже. Все те було лиш відгомонам якоїсь гордості і помсти. То лиш вона не могла відвернутися від його цілком, чувала над ним здалека, в затишку, чувала думками і серцем, не тратила віри в його і в те, що їй здавалося в нім сильне і непохитне. Деколи звинялася перед собою за ті думки. Життя таке одностайне (вмовляла в себе), а він пригадує їй, що вона молода; крім того, все те не водило їй ані в праці, ані в чім іншій. А в то, що він хоче багато женитися і без любові, значить лиш задля грошей, в то вона не вірила. Він був пристрасний, несправедливий, палкий, непостійний, але до того він нездатний. Він остався про те все в ґрунті той сам Орядин, за котрим не раз так тужила гірко і котрого вона лучче знала, хоч і як віддалився від неї.

А Марко?

Про його чула дуже зрідка. Оксана не споминала його перед нею майже ніколи, а коли спімнула, то хіба те, що він знаходиться там або деінде і що не має надії вернутися скоро додому. Раз спімнула їй, що він писав між іншим і те, що в вільних хвилинах описує подорожі по всіх досі звиджуваних краях і що це мале діло посвячене комусь. Але кому воно посвячене, Оксана не казала, а вона й не питала. Образ його бліднів чимраз більше в її душі, і знайомство з ним здавалося їй тепер лиш якоюсь прегарною мрією...

* * *

Вона скінчила писати свою повість, о котрій казала своїм товаришкам, що в неї вложила цілу свою душу і писала її кров'ю свого серця. На ту працю покладала, як казала, всю свою будучність.

Обставини, в яких жила, не були найліпші, і вона проживала не раз гіркі хвилини упокорення. Це була правда, що вона заробляла гроші і голкою, однак що ж було робити? Мешкання мала даром, мала також деякий заробок із своїх учениць, але те все не вистачало на вимоги життя, а хоч вона і жила, і одягалася скромно, то зате потребувала грошей і на такі речі, без котрих ніяк не можна обійтися інтелігентному чоловікові.

Одного вечора зібралися в неї її товаришки, і вона читала їм свою повість вголос. Нараз замітила, що малярка плаче. Це вразило її так сильно, що аж поблідла і на хвилю в читанні задержалася. Все то вразило й Оксану.

— Чого ти плачеш, Софіє? — спитала Наталка малярку і видивилася на неї своїми сіяючими, зворушеними очима.

Молода артистка не відповідала.

— Не можеш нам цього сказати? Чи воно тикається праці, чи мене, чи нас обох? Скажи, прошу!

Дівча похитало головою, стиснуло їй широко руку і присилувало себе до спокою.

— Це нічого, Наталочко, нічого, — казала, — це лиш нерви!

Наталка дивилася на товаришку через хвилину допитливим поглядом, і її обгорнули невимовне сумні чуття; однак лиш на хвильку; трохи згодом успокоїлася цілком і читала далі. Чим довше читала, тим більше змінювався вигляд жінок, що нерухомо їй прислухувалися. Вони дивилися на неї так, мовби перед їх очима заходила з нею зміна, мов вона перед їх очима перетворювалася в щось нове, нетикальне...

Вкінці сказали, що вона може з певністю надіятися успіху з цієї праці, пораяли, куди вислати її, додали відваги, збудили надії, додали стільки охоти до життя, що вона того вечора немов віджила і стала такою веселою, якою не була вже давно.

Відславши рукопис, вона числила дні, коли дістане відомість про нього.

Коли на неї налягав сум або різні недостачі і клопоти її обставин пригнітали, мов тягар, її душу, — пригадувала собі відслану працю і мов відчувала, що від неї ллється якесь світло, що вона «душа» її існування і що все проче тепер в її житті річ побічна. Так, в тій праці спочивала її будучність, крилося її щастя, звідси походило для неї «життя», і вона віддалася якимсь прегарним, пишним надіям, а душа її роз'яснилась, мов від сонця...